

„az értelmezés napfényébe tartani a szöveget”

KRUSOVSZKY DÉNES: *LEVELEK NÉLKÜL*

Talán még sokan emlékszünk rá, de azért felidézem, hogy 2019-ben Krusovszky Dénes első regénye, az *Akik már nem leszünk* sosem nyerte a Libri irodalmi közönségdíját, tehát az előző év könyvterméséből összeállított tízes rövidlistáról e mű kapta a legtöbb olvasói szavazatot. A regény irodalmi recepciója viszont ambivalensen alakult. Rekordgyorsasággal vált konferenciaelőadások tárgyává, méltató kritikák sokasága ünnepelte olvasmányosságát, nemzedéki jellegét, ismerős realizmusát, „a fiúk országáról” festett hitelesnek tűnő korrajzot, a precízen kidolgozott szerkezetet. A kisebbségben maradt bíráló hangok azonban szóvá tették a szöveg gyakori retorikai-stilisztikai pongyolaságait, elhibázott képiségét, didaktikusságát, gondolatszegénységét, reflektálatlan aktuálpolitikai mozzanatait, s felhívták a figyelmet a minuciózus struktúra műviségére, dramaturgiai kiszámíthatóságára. Kőszeghy Ferenc a kortárs hazai irodalomkritikai diskurzust és az első Krusovszky-regény fogadtatását [is] elemző tanulmányának paradox (?) konklúzióját idézve, az *Akik már...* „rossz írás, de jó, sőt fontos mű”. [Kőszeghy Ferenc, *Az ízléscement megkötött*, Műút 2021/80, 70–80.] Ezek után feltehetően nem én voltam az egyetlen szakmai körökben, aki érdeklődéssel várta a szerző öt év elteltével megjelent második regényét. A *Levelek nélkül* felmutat ugyan tematikus, kompozicionális, műfaji vagy narrációs elmozdulásokat, ám a naiv, belefeledkező olvasáson némileg túllépve nemcsak az eszmei horizont szűkülése kérhető számon rajta, hanem és legfőképp azon stílárís melléfogások, melyeket az *Akik már...* kapcsán a műimmanens értékelések korábban felrőttak. Ezért recenzióm további részében egy rövid szinopszist, valamint néhány regényszerkesztési, elbeszélésmódbeli, tipológiai vonatkozást leszámítva főként a problémás stílusjegyeket és poétikai jellemzőket igyekszem csokorba szedni, majd további lehetséges értelmezési irányokra kérdezek rá, nem elfeledkezve a könyv feltehető értékeiről sem.

Egy Debrecen-közeli, név nélküli kisvárosban rejtélyes események történnek. Egyszerre pusztul el négyezer liba, gazdájuknak nyoma vész, majd kizárólag a település határain belül (!) az összes fa lehullatja a levelét, holott tavasz van. Mindenki csak találgat, csupa látszatintézkedés születik. Koroknai János, a helyi gimnázium középkorú magyartanára többszörösen szenved meg ezt az időszakot: meghal a régóta idősotthonban vegetáló édesanyja, képtelen szót érteni Budapesten élő sikeres bátyjával, egyetlen barátja az ősz beköszöntével családotstul külföldre költözik, tanári állását is hátrányosan érintő következmények árán szemtanúja lesz tanítványai természetvédő demonstrációjának. Amint egyre többet töpreng saját múltján, régi döntésein, közvetlen felmenőinek feltárulni látszó titkain, elszalasztja a kínálkozó lehetőségeket, hogy alapjaiban változtasson életén – maradnak a monoton hétköznapok és egyre nyomasztóbbá váló magánya. A polgármester és cimborái ezalatt lapítanak, sőt a helybélieket megkárosítva titokban üzletelnek a rengeteg feleslegesen kivágatott fával. Üzelmeikről az önkormányzat lapjának eddiggi kollaboráló, aztán

váratlanul eltűnő újságírójának internetes írása rántja le a leplet. A hideg őszi napok beköszöntével pedig kirügyeznek az addig kopaszon meredező fák.

Nagy vonalakban a két terjedelmesebb regényblokk *jelenbeli vagy a jelenből* elbeszélte cselekményét foglaltam össze. E két hosszabb, makroszinten kronologikus tömb egy harmadik, viszonylag rövid, évtizedekkel *régebbi* eseménysort, Koroknaiék szokásos poroszói nyaralásainak egyik délelőttjét keretezi. Az anya tudatán, emlékein többszörösen átszűrte, a tanár szüleinek gyerekkorát, fiatalkorát, házasságuk alakulását is felvillantó jelenetsor elsősre idillinek tűnik, lassanként mégis felsejlik az egykor színesebb, kevesebb önfeladással járó életformát elképzelő nő reményvesztett boldogtalansága, amelynek tükrében már jobban értjük különös viselkedését férjének váratlan és szerencsétlen halála után. Az elbeszélésmód a teljes regényben imperszonális, de az E/3. személyből ezúttal csak részben következik a narrátor ilyen esetekben valószínűsíthető autoritása. Habár folyamatosan él a karakterfokalizálás eszközeivel, kiemelten Koroknai és az anya nézőpontjának felmutatásával, közben alapvető információkat, összefüggéseket hallgat el, adós marad többek közt a bizarr, felfoghatatlan (természeti) események indokával. A szűzsé eleve alinearás, a tömbök egyes fejezetei között kihagyások, megszakítások (egy-egy fejezeten belül akár anakróniák) teszik szaggatottá a textust, az időpontok csak hozzátévelegesen jelöltek. Érdekesség, hogy amíg az első és harmadik, tehát a jelenből megszólaló rész narrátora mindig múlt időben szólal meg, addig a közrefogott második rész visszatekintése végig evokatív jelenben történik, ezzel is jelezve a csak egyetlen szakaszból álló tömb kiemelt szerepét. Mivel a befogadás során felmerülő kérdéseink túlnyomó többségére nem kapunk választ, csupán hipotetikusán merem kategorizálni a regényt. Ha az emberi kondíciók kitüntettségének, a létezők hierarchiájának visszavonásából indulunk ki, akkor körvonalazható egy poszthumán olvasat. Ha szövegközi kapcsolatokra asszociálunk, felmerülhet az ökokritikai realizmus címkéje. Hisz jó eséllyel kimutatható, hogy a *Levelek nélkül* legfontosabb pretextusa Richard Powers fákról írt opus magnuma, a *The Overstory* (magyarul *Égig érő történet* címmel jelent meg), de Franzen *Szabadságának* hatását sem becsülném le [ott kékposztáták, itt seregélyek], noha mindkettő sokkal árnyaltabban, összetettebben közelít a témájához. Kortárs magyar előképként Egressy Zoltán *Százezer eperfája* kínálkozhat. Amennyiben a kusza sztorira, az előadásmód vadhajtásaira, a felszínes vagy ki/beszámíthatatlan szereplőkre helyezük a hangsúlyt, akár az „őrült realizmus” [Bukiet; de a terminust éppen Powers használta először] felől is közelíthetünk. És (elemeiben legalábbis) nem tartom földtől elrugaszkodottnak a családregényként való olvasást sem.

Míg a *Levelek nélkül* felépítése, narrációja egyszerűsödik az *Akik már nem leszünk sosem* bonyolultabb konstrukciójához képest, ugyanez nem mondható el a mesterkélte stílmák, a túlfogalmazott mondatok seregéről, végső soron a terjedős, elvétett nyelvhasználatról. Bárhol ütjük fel a könyvet, lépten-nyomon felesleges, keresett hasonlatokba, metaforákba, redundáns halmozásokba, nagyotmondó túlzásokba, diszfunkcionális anaforákba, képzavarokba botlunk, nemritkán ezek kombinációjába. Nem élnék vissza senkinek a türelmével, így többnyire csupán egy-egy példát hozok rájuk, szinte taláломra: „úgy feszült a fehér lenvászón egyenruha [az asszonyon], hogy már-már attól kellett tartani, mindjárt feladják a gombok, és mint valami automata fegyverből a lövedékek, kiméretlenül megszórák a folyosót”

[50.]; „csupán a felesleges és nem is egészen őszinte remény rossz helyre bekötött, vagy még inkább, be sem kötött, szabadon lifegő, rojtos kábelvégződése mindez” [266.]; „Most kell levonni a tanulságot, megfejteni a költeményt, összefűzni a széttartó gondolatmeneteket, az életrajzi utalásokat szétszálazni, az értelmezés napfényébe tartani a szöveget” [15.]; „teli torokból, bömbölve röhögött [ti. Koroknai], már szinte fájt tőle az oldala, de egyre csak rázkódott, öklével a térdét verte, kabátja ujjával kente félre az orrából kicsapó taknyot. [...] még mindig nem bírta abbahagyni, attól félt, mindjárt maga alá hugyozik” [442.]; „A levélhullás utáni napokban a város sem felbolydult méhkasra, sem megpiszkált hangyabolyra nem hasonlított, az emberek nem szaladtak ki riadtan az utcákra, nem keresték egymás társaságát, nem akartak mindenképpen szóba elegyedni a másikkal.” [166.]; „Mintha egy végtelen lassúra hangolt detonáció szórta volna ilyen előzékeny rendezettségben szerteséjjel egy megsemmisülő élet repeszeit” [50–51.]; „a közömbösség, amivel a lány az osztálytársaival szembeni szellemi előnyét megélte, egyszer csak felrobban, és mint egy bonyolult kémiai reakció, önmagához szippantja a környezete mindaddig nyugalmi állapotban keringő többi részecskéjét” [154.] stb. A második rész e tekintetben nem kirívó, ott „mindössze” a fokolizált beszéd rezignáltságát billenti meg a kiszámíthatóan visszatérő kérdések sokasága. Az író és a recenzens eltérő ízléscapacitásairól lenne szó? A modorosság vagy a hatásvadászat határain esetleg lehet vitatkozni, ellenben a tautologikusságot, az értelemzavart, a szimpla automatizmusokat némi szintaktikai és szemantikai kompetencia birtokában bárki képes észlelni.

Sajnos nem kecsgetet több hozadékkal az sem, ha megpróbálok behelyezkedni a regény gondolatvilágába. Már az amúgy feltűnően referenciális allúziókra épülő fabula részletei is komoly hitelességi deficittel küzdenek. Váratlanul és érthetetlenül elpusztul négyezer liba, ráadásul megállapítást nyer, hogy a környéken már régóta senki sem tenyészti őket. A hatósági helyszíneléshez egy civilt (?) hívnak fotózni, mert a rendőrség egyetlen (?) fotósa továbbképzésen (?) van, a gazda eltűnik, hetekkel-hónapokkal később megtévelyedve előkerül, állítólagos zsarolóját holtan találják, a nyomozás pedig eredménytelenül lezárva, ez a cselekményszál a semmibe fut. Homályossága, funkciótlansága csupán különös, az eseményszerkezet és a szövegszerkezet szintjén is. Lehullatják levelüket a tavasz fák? Ez a todorovi fantasztikum területe [a természeti törvények ismeretében habozunk egy természetfeletinek tűnő esemény láttán]. Csakis a város határain belül történik mindez, amelyre semmi magyarázatot nem lelünk, hacsak nem hozunk új természeti törvényeket? Ez viszont már maga a csoda... Sokéves középiskolai tanári múlttal a hátam mögött ebből a könyvből értesültem az alábbi nóvumokról: a végzős gimnazisták (?) óra előtt a tanári asztalon táncolnak vagy a földön fetrengenek, az érettségi vizsgabizottságot zsúriának (?), az elnököt zsúrielnöknek nevezik; a magyarórákon gyakorlatilag csak kiselőadás vagy dolgozatírás van. A rendőrség beavatkozásával járó diáktüntetés után a Koroknait érintő alaptalan szülői panaszokra hozott igazgatói döntés nemcsak munkajogi nonszensz, de értelmetlen is [a tanár tovább taníthatja a 12-eseket, de nem érettségiztetheti őket]. És így tovább. Az alkotói intencióknak megfelelően [Vö. Szabó B. Eszter: *Általánosság vált a diszkomfort érzet. Beszélgetés Krusovszky Dénessel*, Tiszatáj online, 2023. június 5.] a főszereplő figuráján keresztül témává vált maga az irodalom is, tudniillik a magyartanár efféle alapfogalmakból írat dolgozatot: „Az irodalmi alkotások szövegek, azaz jelekből

és jelkapcsolatokból álló összefüggő nyelvi egységek.”; „Az irodalom kezdeteit nem tudjuk rekonstruálni, az első írók, költők életét, sorsát nem ismerjük.” [419.] Ellenőrizhető: a forrás a Sulinet 9. osztályos irodalom anyagának egy-egy bevezető sora... Koroknai számára furcsa mód még hírértékkel bír, hogy *Az arany ember* elolvastatása „lehetetlen vállalkozás, garantált kudarcc, elkerülhetetlen frusztráció” [83.]. József Attila *Ars poeticájának* hangvételeiről pedig annyi jut eszébe, hogy „áporodott, keserű, irritáló és felkavaró” [13.]. Tegyük fel, az utóbbi pár idézet csupán a hazai irodalomtanítás jogos kifigurázása, és szavam sincs. Ezzel szemben a kontextus [Koroknai pedagógiai-szakmai kvalitásai behatároltak] finoman fogalmazva sem teszi cáfolhatatlanná a felvetést, számomra például messze nem evidencia az ironikus-parodisztikus szövegkörnyezet.

Tovább tart a zavarom, ha a regény elvontabb értelmezésére teszek kísérletet. Az elbeszélő korlátozott ismeretei, a történet hiátusai, ellentmondásai, a kauzalitás sérülése, a szaggatottság, a nyitottabb befejezés, a befogadói elvárások eltérítése, a főszövegbe applikált lektűrszerű *Bengáli tűz* szervetlensége, a műfaji kevertség kapcsán természetesen nem a kvázi dezintegrációt nehezményezem, nem a tökéletes megértés, konzisztenciaképzés ábrándját kergetem. Kifejezetten üdvözlöm a tágasabb interpretációs teret, csak hogy Krusovszky Dénes szövegében nem az olvasói szabadság, hanem a narratopoétikai megoldatlanság, a mélyebb gondolatok hiánya a meghatározó. Alig-alig áll össze számomra, hogy az áthallásokon túl miféle értelmezői tétet mozgat a *Levelek nélkül*. Nem várom el egyetlen műalkotástól sem, hogy mindenestül újat mondjon a világról; évezredekkel az irodalom kezdetei után naivitás lenne. Az allegorézis *maradéktalan* kiküszöbölhetőségét szintén illúzióknak vélem. Viszont amikor tanárhiányról, az egyház által átvett iskoláról, akkumulátorgyárról, vármegyéről, mutyiról, kivándorlásról, diáktüntetésről olvasok, akkor bajosan tudom a felsoroltakat másként „megfejteti”, mint hogy [egy internetes bejegyzésre érkező kommentáradatból a legtöbb lájkot kapó, beszédes hozzászólást idézve] „Magyarország rohad” [117.]. Amely [az igazságtartalmától függetlenül] „regényüzenetként” éppoly sekélyes, mint a mottóként feltüntetett Kafka- és Camus-aforizma. Ugyancsak közhelyes a mű már-már sulykolt sugallata, hogy akit egyszer a belterjes vidék foglyul ejt, az többé nem megy el innen, „mert nincs hova” [315.]. Koroknai visszatért, „pedig nem lehet visszatérni” [296.].

A főhős szerencsére ennél azért komplexebbre formált figura. Személyiségében mintha a *Megleszünk itt* Kieferének, az *Aranysárkány* Novák Antalának és a *Hannibál feltámasztása* névtelen klasszika-filológia szakos tanárának habitusa lenne összegyúrva. Önszántából tér vissza vidéki gyökereihez, szüleinek elvesztése felforgatja az életét; tépelődő alkat, egy pillanatra felmerül benne az öngyilkosság lehetősége is, a diákok kedvelik, de egyesek röhögnek rajta; meglepődik, mikor összecsapnak feje felett a hullámok. Feltűnően cselekvésképtelen, bizonytalan, az utolsó lépéseket egyre csak halogatja vagy megkésve teszi meg, ezért veszíti el [kétszer is] egykori csoporttársát, és kaparintják meg előle az új kolléganőjét. Többet foglalkoztatja két szülőjének ködös múltja, mint önmaga jelene. Nem meri kimondani, hogy hiábavaló volt az özvegy édesanyjáért hozott egykori áldozata [hazaköltözés a fővárosból] – az ember sajnos elsősorban önmagáért, önsorsáért felelős. Karrierista bátyja kíméletlenül vágja szemébe: „hát, tudtad, mi vár rád, te akartad” [298.]. Egyfolytában küzd narratív identitásával, a fejleményeket időlegesen sem képes elfogadható, értelmes elbeszéléssé transzformálni, nyugdíjas kollégájától várja az okfejtést, persze hiába.

Koroknai élete voltaképpen párhuzamos az anyjával. Mindkettőből adódhat egy olyan, az allegorikusságot talán jobban kikerülő következtetés, hogy eleve nem vagyunk egészen urai a sorsunknak, akkor meg különösen nem, ha a(z akár kockázattal járó) változtatásról lemondva belenyugszunk az aktuális helyzetünkbe, s eljártsszuk kínálkozó esélyünket a boldogságra. A tanár szomorú végzete talán nem megrendítő, de a különben rokonszenves főhős törvényszerű és totális elmagányosodása valószínűleg sokunkban vált ki együttérzést.

Semmiképp sem szeretnék jósolgatni, hogyan alakul a későbbiekben a *Levelek nélkül* fogadtatástörténete. Írásom elkészültéig folyóirat-kritikát, részletes elemzést még nem találtam róla. Amiket igen, azok kivétel nélkül elfogadják az interjúkból kibontakozó szerzői ajánlatot. Eszerint „nem az a regény tétje, hogy a rejtélyekre magyarázatot kapjunk”, az „élet lemásolta az irodalmat”, s íme, „kész is a kortárs magyar világ kicsinyített mása” [Deczki Sarolta: „*nincsen kiút a valóságból*”, *ÉS*, 2023/29.]. Magam legfeljebb a politikai allegória szintjén látom „az atmoszféra, a hitelesség garanciáit” (uo.), noch dazu cáfolható a Koroknai bénultságát magyarázni hivatott „Stockholm-szindróma” (uo.) diagnózisa is, hisz a férfi egyáltalán nem szimpatizál „túszul ejtőinek” többségével. Mindent összevetve, szépirodalmi művekben a pusztá reáliák kidomborítására való törekvést kevésnek tartom többdimenziós szereplők, mélyebb mondanivaló, mérvadó állítások, adekvát nyelv hiányában. Paul Klee alkotói krédóját némileg átalakítva, a művészet nem kizárólag a láthatót ismétli, hanem láthatóvá tesz. Társadalomrajz elkészítésére, zsánerfigurák [korrupt polgármester, a vele egy húron pendülő jegyző, korlátolt iskolaigazgató, megcsömörlött tanár, kisszerű rendőrök stb.] felvonultatására a szociológia vagy a publicisztika is alkalmas. Egyébként Krusovszky Dénes könyve a sikerlisták alapján népes olvasótáborral bír, kulturális jelentőségét abszolút nem vonom kétségbe, ám az *Ars poetica* elemzésével birkózó gimnazistákkal ellentétben nekem egyetlen célom volt: Krusovszky regényét, szövegének esztétikai teherbíró-képességét az *irodalmi* „értelmezés napfényébe tartani”. [Magvető]

BARANYÁK CSABA

A segítség poétikája

VADOS ANNA: *NINCS VÉNA*

Ha a kritikus egy könvsorozat darabjaként megjelenő verseskötetről ír, akkor illene legalább megpróbálni a sorozaton belül kontextualizálni az adott művet. A Magvető Időmérték elnevezésű sorozata azonban kihívás elé állítja értelmezőjét, ugyanis az „időtálló, mértékadó verseskötetek a magyar és a világirodalomból. Versek úton lévőknak” meghatározás a könyvtárgy könnyű súlyán és zsebre vágható alakján kívül nem igazán nyújt kézzelfogható, mondjuk ki, nem 'bármire igaz' magyarázatot. Ahogy a nevek is csak magukért beszélnek, hisz a Röhrig Gézától Nádasy Ádámon át egészen Fehér Renátó versnyelvéig tartó korpuszban inkább találunk motivikus, véletlenszerűnek ható egybeeséseket, mintsem komolyan vehető összefüggése-